

DEBIUTY NAUKOWE

Joanna Byszczuk
Białystok

Fiodor Tiutczew w Polsce

W 1900 roku pojawił się pierwszy polski przekład wiersza Fiodora Tiutczewa *Fala i myśl* w tłumaczeniu Leo Belmonta¹. Setna rocznica obecności tego klasyka poezji rosyjskiej w Polsce skłania do zastanowienia się nad recepcją jego twórczości, nad tym jakie było zainteresowanie badaczy literatury, tłumaczy i czytelników jego dorobkiem artystycznym na przestrzeni wieku oraz co wywołało owe zainteresowanie.

Recepcję twórczości Tiutczewa można podzielić na kilka okresów, różniących się stopniem zainteresowania odbiorców i liczbą opracowań naukowych. Pierwszy okres to lata przedwojenne. Po ukazaniu się pierwszego przekładu przez kilkanaście lat nie pojawił się żaden nowy utwór ani praca krytycznoliteracka na temat tego poety. Sytuacja zmieniła się w latach dwudziestych. Zainteresowanie twórców Młodej Polski i dwudziestolecia międzywojennego dorobkiem artystycznym rosyjskich symbolistów spowodowało zwrócenie uwagi na ich prekursora – Tiutczewa. W 1917 roku Miriam (Zenon Przesmycki) przetłumaczył i opublikował trzy wiersze poety. W 1922 roku natomiast Aleksander Brückner zamieścił w *Historii literatury rosyjskiej* omówienie liryki autora *Uranii* i notę biograficzną². Jednak, jak zauważa Ryszard Łużny, najbardziej znaczące w tym okresie było zainteresowanie twórczością Tiutczewa znawcy poezji rosyjskiej Karola Wiktora Zawodzińskiego, który w 1923 roku wygłosił odczyt

¹ L. Belmont, *Rymy i rytmy. Wybór poezji*, t. III: *Przekłady*, Warszawa 1900.

² A. Brückner, *Historia literatury rosyjskiej*, t. II: 1825-1914, Lwów – Warszawa – Kraków 1922.

w pięćdziesięciolecie śmierci poety³. Odczyt ten został później (w 1926 roku) opublikowany w „Przeglądzie Współczesnym” i wydany jako oddzielna broszura.

K. W. Zawodziński zawiera w swojej pracy krótką biografię poety, podkreśla jego związki z romantykami niemieckimi: Goethem, Heinem, Schellingiem; wyprowadza „rodowód poetycki” Tiutczewa od niemieckiej szkoły poetów i lubomudrów. Zajmuje się również analizą wierszy, które dzieli na dwie grupy: utwory o charakterze politycznym i pozostałe. Surowo ocenia polityczną, prorządową i procarską postawę poety. Uważa, iż wiersze należące do pierwszej wydzielonej przez niego grupy pod względem artystycznym nie dorównują tym, które poruszają tematy filozoficzne. Dużo miejsca poświęca Zawodziński omówieniu stylistyki i kompozycji wierszy. Mówi o nowatorstwie autora, polegającym na nasyceniu utworów niezwykle przerośniętymi, różnorodnymi środkami artystycznymi i neologizmami, wzbogacającymi język. Według krytyka, poezja Tiutczewa jest poezją elitarną, a jednocześnie bardzo „czytelną” i dostępną dla wnikliwego czytelnika, posiadającego pewną erudycję i oczytanie.

Praca Zawodzińskiego została w 1948 roku poszerzona i uzupełniona, a następnie opublikowana jako wstęp do zbioru wierszy Tiutczewa⁴. Rola tej pracy, jednej z najpełniejszych i najbardziej wnikliwych w polskich badaniach nad twórczością autora *Silentium* jest bardzo ważna, ponieważ wpłynęła na rozumienie tej poezji, ukształtowała sposób myślenia o niej i wyznaczyła kierunki badań polskim literaturoznawcom.

Przed wojną pojawiły się oprócz niej również opracowania dwóch innych znanych rusycystów tego okresu – Wacława Lednickiego i Rafała Marcelego Blutha.

Jeśli chodzi o tłumaczenia, rokiem przełomowym był 1933, kiedy to w *Wielkiej literaturze powszechnej* zamieszczono siedem wierszy Tiutczewa w przekładzie Juliana Tuwima, Tadeusza Stępniewskiego, Włodzimierza Słobodnika i Alfreda Toma⁵. Od tego roku wciąż pojawiały się nowe tłumaczenia, publikowane na łamach prasy.

Druga wojna światowa zamyka pierwszy okres recepcji Tiutczewa w Polsce, ale nie stanowi drastycznej cezury w ciągłości badań nad jego poezją.

³ R. Łużny, *Wstęp. Fiodor Tiutczew: zarys monografii*, s. LXXVII, [w:] Fiodor Tiutczew, *Wybór poezji*, BN 1978.

⁴ K. W. Zawodziński, *Wstęp. Tiutczew, próba ujęcia*, s. VII-XXXVII, [w:] F. Tiutczew, *Wiersze wybrane*, pod red. K. A. Jaworskiego i K. W. Zawodzińskiego, Łódź – Wrocław 1948.

⁵ *Wielka literatura powszechna*, t. IV: Antologia, cz. 2, Warszawa 1933.

Lata 1947-1949 to, według określenia Ryszarda Łuźnego, okres „burzy i naporu” w zainteresowaniu Tiutczewem. Charakterystyczna dla tego etapu była wciąż rosnąca liczba tłumaczy, wśród których znajdowali się (oprócz już wspomnianych Tuwima, Słobodnika i Stępniewskiego) Kazimierz Andrzej Jaworski, Józef Waczków, Mieczysława Buczkówna, Seweryn Pollak, Anna Kamińska oraz wielu innych. W tych latach wiersze Tiutczewa często pojawiają się na łamach prasy zarówno naukowej, jak i literackiej, zamieszczane są także w antologiach poetyckich. W 1948 roku zostaje wydany wspomniany wcześniej pierwszy polski zbiór wierszy Fiodora Tiutczewa pod redakcją Kazimierza Andrzeja Jaworskiego i Karola Wiktora Zawodzińskiego (opatrzonego wstępem tegoż badacza)⁶.

Pierwsza połowa lat pięćdziesiątych nie wniosła wiele do polskiej recepcji autora *Uranii*, natomiast w 1957 roku nastąpiło pewne ożywienie. Wtedy właśnie został wydany kolejny tom utworów poety. Wstęp pióra Anny Kamińskiej (redaktorki tego wydania) i Jana Śpiewaka zawiera notę biograficzną, a także analizę stylistyczną, wersologiczną oraz omówienie problematyki⁷. Krytycy podkreślają wcześniej nie zauważoną w polskich pracach fatalistyczną koncepcję losu ludzkiego, interpretują symboliczne znaczenie kategorii przestrzeni (kontrastowe opisy krajów Północy i Południa). Interesuje ich również symbolika nocy i mroku. Kładą też nacisk na to, iż Tiutczew opiewa zatruty urok śmierci i zagłady na trzydzieści lat przed *Kwiatami zła* Charlesa Baudelaire’a. Kamińska i Śpiewak jako pierwsi piszą o trudności przekładu poezji rosyjskiego klasyka:

„Jakże łatwo popaść tu w pseudopoetycki język Młodej Polski jako swoisty odpowiednik języka rosyjskiego symbolizmu. Jakże łatwo o manierę i poetyzowanie tak obce precyzyjnym wierszom Tiutczewa. Jest on niemal tak nieprzetłumaczalny jak język Heine, gdyż jest w swoim języku – doskonały.”⁸.

Wydaje się jednak, że polscy tłumacze poezji autora *Silentium*, wśród których było wielu znakomitych ludzi pióra, świetnie sobie poradzili z tym wyzwaniem.

Pojawienie się wyżej wymienionych edycji wywołało wiele wystąpień w prasie literackiej. Poruszano kwestie poglądów Tiutczewa na sprawy polskie i sztukę poetycką, analizowano jego wiersze. Wystąpienia te, oprócz funkcji naukowych spełniały także funkcję popularyzacyjną.

⁶ Patrz przypis 4.

⁷ A. Kamińska i J. Śpiewak, *Wstęp*, s. 5-19, [w:] Toedor Tiutczew, *Poezje*, opracowała A. Kamińska, Warszawa 1957.

⁸ Op. cit., s. 19.

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych nastąpiła swoista stabilizacja w polskim „tiutczewoznawstwie”. Przekłady utworów poety były wznawiane w kolejnych antologiach, na przykład w zbiorze przekładów Juliana Tuwima *Z rosyjskiego* (1954)⁹, w tomie tłumaczeń Kazimierza Andrzeja Jaworskiego *Od Łomonosowa do Jewtuszenki* (1972)¹⁰ czy almanachu opracowanym przez Seweryna Pollaka *Przybliżenia. Od Tiutczewa do współczesności* (1973)¹¹. Pojawiają się kolejne prace krytycznoliterackie, omawiające poszczególne aspekty twórczości rosyjskiego poety. Wśród nich zasługuje na uwagę artykuł z 1973 roku autorstwa Kseni Kostenicz¹², zwłaszcza ze względu na to, że polska badaczka odkryła w Muzeum Mickiewicza w Paryżu nieznany wcześniej wiersz Tiutczewa. Obok zamieszczenia tłumaczenia tego utworu prozą, jej praca zawiera nową interpretację panslawistycznego stosunku poety do Polski. Badaczka łączy poglądy poety z żywo odbieranymi przezeń onegdaj prelekcjami Mickiewicza o literaturze Słowian. Tiutczew, jak wielu innych mu współczesnych, odbierał i interpretował prelekcję Mickiewicza jako nawoływanie do jedności Słowian.

W 1978 roku zostaje wydany przez Bibliotekę Narodową kolejny *Wybór poezji* Fiodora Tiutczewa, opracowany przez Ryszarda Łużnego i opatrzony wstępem jego autorstwa. Wstęp ten nosi tytuł *Fiodor Tiutczew: zarys monografii* i zawiera zarówno biografię poety, jak i rys historyczny dwóch epok literackich, w których żył i tworzył, a także wielostronną i dokładną analizę jego dorobku artystycznego. Łużny podsumowuje także dotychczasowe osiągnięcia polskich krytyków i tłumaczy, podając szczegółową recepcję twórczości autora *Uranii* w Polsce od pierwszego wydania aż po rok 1975. Omawia wpływ jego poezji na rozwój literatury w Rosji oraz historię rosyjskiego „tiutczewoznawstwa”. Łużny pisze o nietypowej drodze twórczej Tiutczewa, polegającej nie tylko na specyficznym stosunku poety do własnej twórczości, na tworzeniu poza rodzinnym krajem, w oddaleniu od rosyjskich kół literackich, ale także na indywidualnym, osobistym stylu i oryginalnej umiejętności syntezy zdobywcy zarówno klasycystycznej, jak i romantycznej poetyki. Badacz wydziela i analizuje w liryce poety cztery główne, tematyczno-obrazowe typy wypowiedzi poetyckiej: świat natury, miłość, rzeczy-

⁹ J. Tuwim, *Z rosyjskiego*, Warszawa 1954.

¹⁰ K. A. Jaworski, *Pisma: wydanie jubileuszowe*, t. 2: *Od Łomonosowa do Jewtuszenki*, Lublin 1972.

¹¹ S. Pollak, *Przybliżenia. Od Tiutczewa do współczesności*, Kraków 1973, s. 9-15.

¹² K. Kostenicz, *Nieznany odzew na „Prelekcje paryskie” Mickiewicza. Wiersz Teodora Tiutczewa z 1842 roku*, Rocznik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza, R. VIII, Warszawa 1973.

wistość polityczno-społeczną, postawę człowieka wobec podstawowych kwestii życia, bytu materialnego i duchowego. Wstęp Łuźnego zawiera również omówienie genologii, wersologii i stylistyki. Dużo miejsca poświęca autor zagadnieniu „Tiutczew a Polska”, gdzie stara się obiektywnie zinterpretować wiersze polityczne o tematyce „polskiej”. Słusznie zauważa, iż mimo panslawistycznego, nie zawsze korzystnego dla Polski politycznego wydźwięku tych utworów, poezja Tiutczewa była jednak doceniana przez Polaków. O jej nieprzemijającym znaczeniu zadecydowały głębokie myśli filozoficzno-estetyczne zawarte w utworach oraz kunszt jego poezji, który zawsze znajdował, także w Polsce, swoich wielbicieli i zwolenników.

Lata osiemdziesiąte to ponowny spadek zainteresowania Tiutczewem. W prasie literackiej pojawia się niewiele artykułów na temat jego poezji. Wśród nich warto wymienić dwie prace Kazimierza Prusa, z których jedna traktuje o problematyce polskiej w poezji rosyjskiego klasyka, natomiast w drugiej znajduje się analiza świadomości filozoficznej, estetycznej i etycznej poety¹³. W 1989 roku zostaje wydany tom wybranych utworów Fiodora Tiutczewa *Sto wierszy* w opracowaniu Ryszarda Łuźnego i opatrzony jego posłowiem (jest ono w gruncie rzeczy streszczeniem najistotniejszych przemyśleń z wstępu *Fiodor Tiutczew: zarys monografii*)¹⁴. Pojawienie się tego wydania, zawierającego najbardziej znane i ważne w dorobku poety wiersze, świadczyło niewątpliwie o zapotrzebowaniu czytelników, interesujących się liryką poety. Tom ten był zapowiedzią nowego okresu w polskiej recepcji Tiutczewa.

W roku 1990 zostaje opublikowana w wydaniu książkowym praca Kazimierza Prusa *Liryka Fiodora Tiutczewa. Charakterystyka gatunków*¹⁵. Autor skupia się przede wszystkim na genologicznym aspekcie dorobku artystycznego poety, zauważa, iż „jest to niemal dziewiczy obszar eksploracji, teren pierwszych ustaleń”¹⁶. Prus podkreśla, iż Tiutczew jako jeden z wielu rosyjskich poetów był wierny jednemu rodzajowi literackiemu – liryce; uprawiał różnorodne gatunki liryczne, tradycyjne (głównie elegie) i nietradycyjne (miniaturę poetycką); jego wiersze badacz wiąże w cykle przypadkowe (na przykład cykl wierszy o wiosnie, zimie, dniu, nocy), nieformalne

¹³ K. Prus, *Fiodor Tiutczew o Polsce i Polakach. Świadomość estetyczna Fiodora Tiutczewa*, [w:] *Prace Humanistyczne. Studia z literatury rosyjskiej i radzieckiej*, zesz. 25, Rzeszów 1985.

¹⁴ F. Tiutczew, *Sto wierszy*, opracował R. Łuźny, Kraków 1989.

¹⁵ K. Prus, *Liryka Fiodora Tiutczewa. Charakterystyka gatunków*, Rzeszów 1990.

¹⁶ Op. cit., s. 9.

(tak zwany „denisjevskij cykl”) i formalne (wśród których wymienia dwa: *Napoleon* (1836-50), *W drodze powrotnej* (1859)).

Prus dochodzi do stwierdzenia, że w genologii twórczości Tiutczewa odbija się światopogląd poety. Korzystanie z klasycznych form gatunkowych przy jednoczesnym wprowadzaniu elementów nowatorskich (łączenie cech różnych gatunków) symbolizuje nieład i harmonię w przyrodzie i człowieku. Praca Kazimierza Prusa wnosi nowe treści poznawcze do polskiego „tiutczewoznawstwa”.

Praca Walentyny Jakimiuk *Malarski charakter percepcji świata w liryce Fiodora Tiutczewa*¹⁷ poświęcona jest innemu aspektom liryki tego wybitnego poety rosyjskiego XIX wieku. Autorka próbuje odnaleźć źródła tradycji malarskiej i poetyckiej Tiutczewa i wykryć prawidłowości „ujęć malarskich” w liryce. Do analizy wierszy adaptuje terminy określające chwytły techniki malarskiej, omawia kategorię obrazu i symbolikę kolorów. Badaczka dochodzi do wniosku, że przedstawiony świat ma charakter malarski, a formy ujęć malarskich są wieloaspektowe.

Z drobnych artykułów, które ukazały się w latach dziewięćdziesiątych, warto zasygnalizować pojawienie się interesującej publikacji Jana Orłowskiego, zawierającej tekst wiersza *Od Rosjanina po przeczytaniu urywków z prelekcji Pana Mickiewicza*¹⁸.

Artykuł Anny Doleżał poświęcony jest omówieniu wpływu, jaki twórczość Tiutczewa wywarła na współczesnych poetów rosyjskich: Mikołaja Rubcowa, Igora Szklarewskiego, Anatola Żygulina, Jurija Kuzniecowa i innych¹⁹. Wpływ ten przejawia się w filozoficznym podejściu do rzeczywistości, fatalistycznej koncepcji losu ludzkiego, zapożyczeniach osiągnięć z zakresu poetyki (na przykład tworzenie neologizmów, łączenie klasycznej i romantycznej poetyki).

Adam Bezwiński w artykule *Ostatnie wiersze Fiodora Tiutczewa* analizuje utwory poety napisane w ostatnim okresie jego życia²⁰. Badacz zauważa, iż wśród czterestu wierszy o tematyce przede wszystkim politycznej, na uwagę zasługują jedynie dwa: *Bezsensowność* i *Wszystko odebrał mi surowy*

¹⁷ W. Jakimiuk, *Malarski charakter percepcji świata w liryce Fiodora Tiutczewa*, Białystok 1996.

¹⁸ J. Orłowski, *Neizvestnoe stichotvorenije Tjutczewa k Mickieviczu*, „Slavia Orientalis”, t. XXIII, 1993, nr 3, s. 71-73.

¹⁹ A. Doleżał, *Tradycja Fiodora Tiutczewa we współczesnej liryce rosyjskiej*, „Przegląd Humanistyczny”, 1994, nr 6, s. 121-132.

²⁰ A. Bezwiński, *Ostatnie wiersze Fiodora Tiutczewa*, „Slavia Orientalis”, t. XLVII, 1998, nr 3, s. 415-423.

Bóg; tylko one dorównują pod względem artystycznym utworom napisanym w okresie pełni sił twórczych.

Wśród prac o Tiutczewie, które ukazały się w ostatnich latach na uwagę zasługuje artykuł Jerzego Wróblewskiego²¹. Autor zastanawia się nad analogią między krajobrazem, w którym wychował się poeta a krajobrazem opisywanym w jego twórczości.

Podsumowując, polskie badania analizują różne aspekty dorobku artystycznego poety, zajmują się zarówno kompozycją, stylistyką, wersologią, genologią jak i problematyką wierszy. Jednak, jak się wydaje, nie wychodzą poza krąg osiągnięć literaturoznawców rosyjskich, wśród których należy wymienić K. Pigariewa, J. Tynianowa, L. Ozierowa i E. Majmina. Rosyjskie tiutczewoznawstwo wyznaczyło kierunki, którymi podążyli polscy badacze. Warto też zauważyć, iż jeszcze nie wszystkie utwory autora *Uranii* zostały przetłumaczone. Nie doczekały się przekładów również listy i dokumenty pozostawione przez poetę. Wydaje się, że spuścizna literacka Tiutczewa nadal stanowi wyzwanie dla polskich tłumaczy i literaturoznawców.

S U M M A R Y

During one hundred years of Tiutchev presence in Poland, quite a lot of his poems appeared in interpretation of the translators among who there were well-known Polish poets, such as J. Tuwim, A. Kamieńska, M. Buczkówna. A few volumes of poems entered to anthology of Russian poetry. Besides, his reception of creativity is not limited just to translating. The articles and scientific works were about differt Polish school in studies of his artistic wealth. Polish scientists follow the way that the Russian Tiutchev experts have shown them.

²¹ J. Wróblewski, *Kształtowanie się osobowości twórczej poety a krajobraz (Na przykładzie liryki Fiodora Tiutczewa)*, [w:] *Ze studiów nad literaturą rosyjską i polską*, Poznań 1999, s. 159-163.